

УДК 323.21

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.13>

Євгеній НЕДОШОВЕНКО

аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-9852-7913

Бібліографічний опис статті: Недошовенко, Є. (2024). Активна громадянська позиція студентів: теоретичні та практичні підходи. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 93–99, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.13>

**АКТИВНА ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ СТУДЕНТІВ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ**

Ще 17 листопада 1939 року чехословацькі студенти в Празі показали свою громадянську позицію, протестуючи проти гніту німецьких загарбників та їх окупаційної політики. Сьогодні саме на цю дату припадає свято міжнародного Дня студента, що не випадково, оскільки, як буде показано далі, саме студентство, як соціальна група, має надзвичайно високий протестний потенціал.

У поточній статті розглянуто основні теоретичні та практичні підходи до питання розуміння і переосмислення витоків і напрямів активної громадянської позиції студентів. Було описано діяльність вітчизняних студентських спілок і організації під час революційних подій в Україні та визначено їх вплив на постмайданні процеси.

Основний акцент статті зроблено на виявленні можливостей для суспільства та держави, які створює активність студентської молоді. Також, в ході дослідження, було висвітлено питання викликів та перспектив, які стоять перед студентами під час повномасштабної війни РФ проти України, в контексті залучення їх до несення військової служби та допомоги фронту і волонтерства.

Дослідження сприяє кращому розумінню мотивації студентів до прояву їх активної громадянської позиції. Теоретичним результатом цієї статті стало виявлення закономірностей взаємодії українських студентів та інших соціальних груп під час революційних подій в Україні та повномасштабної агресії РФ після 24 лютого 2022 року. Саме розгляд прояву активності українських студентів з позиції інших жителів України є елементом наукової новизни роботи.

Практичним результатом дослідження є ряд рекомендацій для ефективнішого використання активної громадянської позиції студентів на користь українському суспільству, що дозволить мінімізувати деструктивний вплив, змінивши відношення громадськості до цієї соціальної групи на більш прихильне та лояльне. Отримані практичні результати можуть бути використані як державними, так і приватними освітніми структурами.

Ключові слова: *молодь, протестний потенціал, навчальний заклад, студентські спілки, мітинги, волонтерство.*

Yevhenii NEDOSHOVENKO

Graduate student, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychna, 28 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-9852-7913

To cite this article: Nedoshovenko, Ye. (2024). Aktyvna hromadyanska pozytsiya studentiv: teoretychni ta praktychni pidkhody [Active civic position of students: theoretical and practical approaches]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 93–99, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.13>

**ACTIVE CIVIC POSITION OF STUDENTS:
THEORETICAL AND PRACTICAL APPROACHES**

As early as November 17, 1939, Czechoslovak students in Prague showed their civic stance, protesting against the oppression of the German invaders and their occupation policy. Today, the international student day falls on this date, which is no coincidence, since, as will be shown below, the student body itself, as a social group, has an extremely high protest potential.

The current article examines the main theoretical and practical approaches to the issue of understanding and rethinking the origins and directions of students' active citizenship. The activity of domestic student unions and organizations during the revolutionary events in Ukraine was described and their influence on the post-Maidan processes was determined.

The main emphasis of the article is on identifying opportunities for society and the state created by the activity of student youth. Also, in the course of the study, the issue of challenges and prospects facing students during the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine was highlighted, in the context of involving them in military service and helping the front and volunteering.

The study contributes to a better understanding of students' motivation to demonstrate their active citizenship. The theoretical result of this article was the identification of patterns of interaction between Ukrainian students and other social groups during the revolutionary events in Ukraine and the full-scale aggression of the Russian Federation after February 24, 2022. It is the examination of the activity of Ukrainian students from the standpoint of other residents of Ukraine that is an element of the scientific novelty of the work.

The practical result of the study is a number of recommendations for more effective use of the active civic position of students for the benefit of Ukrainian society, which will minimize the destructive impact, changing the public's attitude towards this social group to a more favorable and loyal one. The obtained practical results can be used by both public and private educational structures.

Key words: youth, protest potential, educational institution, student unions, rallies, volunteering.

Актуальність проблеми. В сьогоденні світі утворився ряд авторитарних держав, а ще деякі тяжіють навіть до тоталітаризму. Основою існування режимів таких держав є перманентне придушення свободи слова та боротьба з проявами громадянської позиції населення. Все це дозволяє їх урядам проводити політику по загарбанню чужої території, як видно з прикладу РФ, або ж знищувати культури національних меншин, утверджуючи механізми етноциду, що може показати ситуація з уйгурами на території КНР чи курдами в Туреччині і Іраку. Оскільки для гармонійного існування та еволюційного розвитку людства потрібно максимально уникати військових конфліктів та брутальних порушень прав людини, то важливим фактором його виживання стає прояв активної громадянської позиції жителів кожної країни. Очевидно, що саме студенти є найактивнішою та, доволі чисельною, соціальною групою, тому питання розуміння і переосмислення витоків і напрямів їх активної громадянської позиції стає одним з ключових для боротьби проти антинародних режимів та процесу забезпечення стійкого і сталого миру у всьому світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення основних теоретичних та практичних підходів в контексті питання розуміння і переосмислення витоків і напрямів активної громадянської позиції студентів було предметом розгляду декількох українських та закордонних дослідників. Із вітчизняних вчених це питання і різні його складові розглядали Ю. Ївженко, І. Харитонова, О. Вінтоняк, Р. Зварич, О. Бялик, О. Гевко, Л. Романишина та В. Мірошніченко.

У науковій праці Ю. Ївженко та І. Харитонової проаналізовано теоретичні аспекти проблеми громадянського виховання студентів педагогічних спеціальностей. Також зазначено що під впливом негативних факторів гальмуються процеси формування громадянської позиції студентів в навчальних закладах (Ївженко, Харитонова, 2021).

О. Вінтоняк та Р. Зварич в їх спільному дослідженні наголосили, що українська мова та історія виступають дієвими механізмами у формуванні громадянського суспільства студентами (Вінтоняк, Зварич, 2022).

О. Бялик у своїй роботі проаналізувала роль студентського самоврядування у процесі самореалізації студентів закладу вищої освіти в контексті їх ініціативності та розкриття громадянської позиції (Бялик, 2022).

О. Гевко, Л. Романишина та В. Мірошніченко запропонували вивчити потенціал різних навчальних дисциплін, щодо можливості формування громадянської свідомості у студентів технічних спеціальностей (Гевко, Романишина, Мірошніченко, 2023).

Із закордонних дослідників вивчення основних теоретичних та практичних підходів в контексті питання розуміння і переосмислення витоків і напрямів активної громадянської позиції студентів було розглянуто А. Oglu, О. Tursunboyevich, Р. Alscher, U. Ludewig, N. McElvany, K. Nemer K та R. Reason.

У науковій праці А. Oglu пояснено важливість педагогічного та психологічного впливу для утворення громадянської позиції у студентів та подальшої демократизації держав (Oglu, 2021).

О. Tursunboyevich розробив підходи до розвитку активної громадянської ініціативи та інтелектуального потенціалу студентів (*Tursunboyevich, 2021*).

Р. Alscher, U. Ludewig та N. McElvany в їх спільній статті дослідили, зв'язок різних аспектів якості викладання з готовністю молоді брати участь у політичному та громадському житті та як цей зв'язок опосередковується політичними знаннями та інтересами (*Alscher, Ludewig, McElvany, 2022*).

К. Nemer K та R. Reason розглянули питання походження студентів та клімату в навчальному закладі в контексті їх готовності до активізму і вияву власної позиції (*Nemer, Reason, 2021*)

Проаналізувавши матеріали, які на сьогодні є у відкритому доступі, такі як наукові праці, монографії, статті на профільних сайтах, можна зробити висновок, що тема переосмислення витоків і напрямів активної громадянської позиції студентів є актуальною, оскільки викликає значний інтерес у українських та закордонних дослідників.

Також згадуючи вагомий внесок перелічених дослідників в огляді теми активної громадянської позиції студентів, потрібно відзначити відсутність єдиного універсального підходу до вивчення поточного питання.

Мета дослідження. полягає у розумінні і переосмисленні витоків і напрямів активної громадянської позиції студентів. Для досягнення обраної мети статті було виконано такі завдання:

- визначено особливості формування активної громадянської позиції студентів;
- проведено огляд діяльності українських студентів під час подій Євромайдану;
- висвітлено діяльність студентських спілок та організацій в Україні;
- проаналізовано відношення українців до протестної діяльності студентів, як процесу виявлення їх активної громадянської позиції;
- на основі всіх попередніх кроків надано рекомендації для ефективнішого використання активної громадянської позиції студентів на користь українському суспільству.

Виклад основних результатів дослідження. Для початку необхідно визначити що взагалі означає словосполучення «громадянська позиція». В. Полехіна в її науковій праці розкриває це поняття в різних контек-

стах, серед яких основними можна виділити такі:

- готовність людини брати участь у справах країни та активно виконувати її громадянські обов'язки;
- форма взаємодії громадян із представниками влади задля створення правової бази та законів в державі;
- особистісні якості людини, що проявляються у різних видах суспільної громадянської діяльності (*Полехіна, 2022*).

Але не можна забувати, що процес формування активної громадянської позиції студентів має свої особливості, що визначаються багатьма факторами, такими як специфіка їх діяльності та оточення.

Про важливість формування активної громадянської позиції української молоді наголошував В. Ковальчук, виділяючи такі три основні причини цього:

- допомога в формуванні єдиної української нації;
- запобігання проявам авторитарних тенденцій та популізму в політичному полі;
- формування конституції на основі вимог активної частини суспільства (*Ковальчук, 2021*).

Формування активної громадянської позиції молоді може відбуватися в декілька етапів та через призму різних підходів до цього питання. Шляхи такого формування з точки зору політики та права наведено на рис. 1.

Для розуміння особливостей активної громадянської позиції студентів необхідно розглянути ситуації, в яких вона найбільше проявляється. Оскільки українська молодь активно виявляла свою громадянську позицію реалізуючи свій протестний потенціал, то вирішено було провести огляд діяльності студентів під час подій Євромайдану.

Листопадовий студентський страйк 2013 року зайняв окреме місце у перебігу подій Революції Гідності. У перші дні протесту Євромайдан мав незначну підтримку майже у всіх регіонах, крім Київщини. Саме тоді українські студенти вирішили об'єднатися заради спільної мети та взяти на себе відповідальність за майбутнє країни, що стало активним виявом їх громадянської позиції (*Сафар'янс, б.д.*). Каталізатором подій Євромайдану стало застосування режимом Януковича сили у ніч з 29 на 30 листопада, а саме побиття та катування майданів-

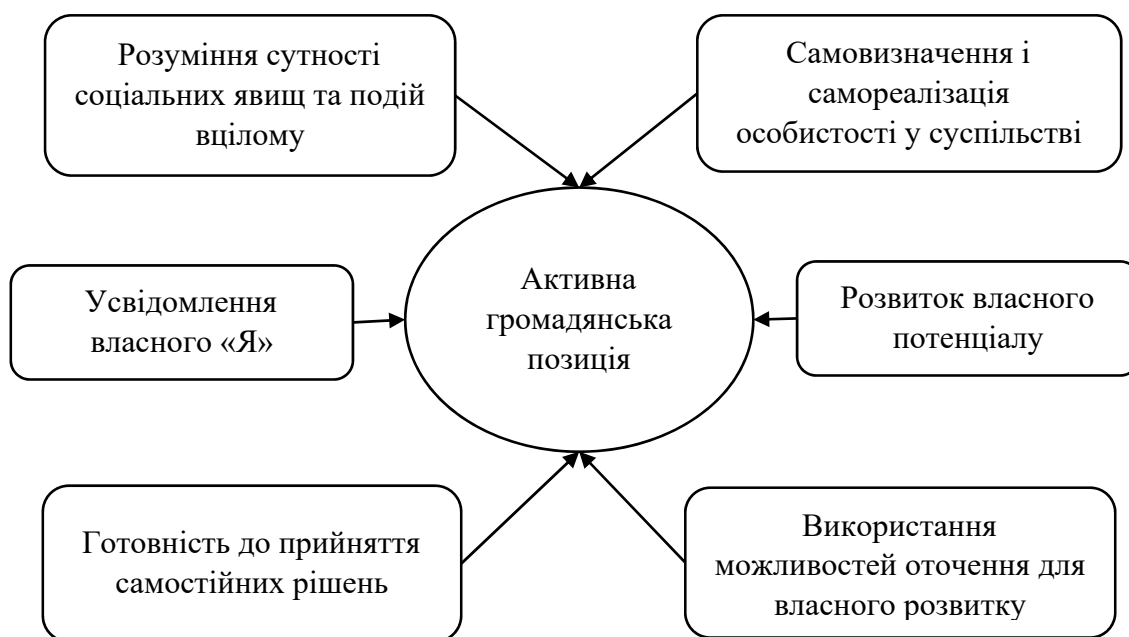

Рис. 1. Шляхи формування активної громадянської позиції студентів через призму політико-правового підходу

Джерело: зроблено на основі (Наливайко, 2014)

ців, серед яких було багато студентів, які попередньо збирались на мітинги (Кендус, 2022).

Отже, молодь не тільки була учасниками мітингів під час Революції гідності, але і виступали як її зачинателі. Після перемоги Євромайдану та початку гібридної агресії на Сході України деякі студенти вирушили в захоплені проросійськими бойовиками міста для протидії ним. Одним з таких студентів з активною громадянською позицією був Юрій Поправка, який 17 квітня 2014 року потрапив в полон до проросійських бойовиків, а вже через 2 дні його труп знайшли у річці Торець (Омельянчук, 2020).

Велика кількість студентів з активною громадською позицією є членами різноманітних молодіжних спілок та організацій (табл. 1).

Студенти також активно долучились до допомоги фронту і постраждалими від війни після

повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Умови війни стали додатковим стимулом для формування активної життєвої позиції та громадянської свідомості у студентській молоді (Цуркан, 2023).

Більшість українців схвально ставляться до виявлення активної громадянської позиції студентів під час Революції гідності. Про це йдеться в результатах дослідження «Ставлення українців до Революції Гідності та візії збереження пам'яті», які оприлюднив у 2021 році директор Центру стратегічного розвитку територій Андрій Орлов (Зростає кількість українців, які підтримують Революцію Гідності, 2021).

Хоч українські студенти зробили дуже багато чого для розвитку і збереження України та суспільства, але їх потенціал є значно вищим, тому,

Таблиця 1

Студентські організації та їх завдання і функції

№	Назва організації	Основні завдання та функції
1	Українські Студенти за Свободу	Захист, популяризація та лобіювання принципів вільного суспільства
2	Українська студентська ліга	Розвиток та всебічна підтримка студентської спільноти
3	Спортивна студентська спілка України	Розвиток спорту і його популяризація серед української молоді
4	Спілка Української Молоді в Україні	Звільнення української нації від завойовників та створення незалежної демократичної держави

Джерело: зроблено на основі (Громадська організація Українські Студенти за Свободу, б.д; Що таке УСЛ?, б.д; Про нас, б.д).

для його ефективнішого розкриття було вирішено надати ряд рекомендацій:

Заохотити до співпраці з українськими студентськими спілками представників іноземних організацій, що дозволить отримати додатковий досвід.

Залучити психологів і мотиваційних коучів до спілкування зі студентами у напрямі подолання ними психологічного бар'єру та прокастинації.

Працювати з сім'єю студентів для пояснення важливості активності їх дитини і користі її діяльності для суспільства і держави.

Введення системи нагород для студентів за їх прояви громадської активності за допомогою пілг і безкоштовних освітніх послуг.

Проведення масових заходів для пропаганди громадської активності серед студентів в форматі, який сприймається молоддю (концерти, спортивні події, кіносеанси).

Використання запропонованих рекомендацій дозволить збільшити кількість проявів громадської активності з їх сторони та підвищити ефективність цих проявів в контексті користі для суспільства.

Висновки. Отже, аналізуючи участь українських студентів в подіях Революції гідності 2014 року і постмайданних подій в Україні виявлено великий вплив молоді на протестні процеси в Україні. Хоч суспільство і було поля-

ризоване під час подій Євромайдану, але, все ж, більшість українців позитивно сприйняли діяльність студентських спілок та окремих протестуючих.

Результати дослідження дозволили зрозуміти і переосмислити витоки і напрями активної громадянської позиції студентів. Основними її витоками є утворені, в межах навчальних закладів, організації студентського самоврядування, спілки активної молоді та позиція оточення й сім'ї. Напрямами, як правило, є протестна діяльність та участь в культурних ініціативах, а після повномасштабної агресії рф, ще й волонтерство, збори грошей та речей для потреб фронту, допомога внутрішньо переміщеним особам.

Надані, на основі отриманих результатів, рекомендації, що дозволяють ефективніше задіяти активну громадянську позицію студентів на користь для суспільства є універсальними, та можуть використовуватися в закладах освіти будь-якого рівня акредитації та форми власності.

Перспективами подальших досліджень є розгляд особливостей вияву активної громадської позиції в авторитарних та тоталітарних суспільствах, на прикладі діяльності студентських спілок в пізньому СРСР («революція на граніті») та руху хунвейбінів в маоїстському Китаї у 1966–1967 роках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бялик О. Роль студентського самоврядування у самореалізації студентів закладу вищої освіти. *Modern engineering and innovative technologies*. 2022. № 23. С. 71–75.
2. Вінтоняк О. В., Зварич Р. В. Українська мова та історія у формуванні громадянської позиції студентів педагогічного коледжу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. № 89. С. 26–31.
3. Гевко О., Романишина Л. М., Мірошніченко В. Формування громадянської свідомості студентів технічних спеціальностей на заняттях з гуманітарних дисциплін. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 4. С. 390–400.
4. Громадська організація Українські Студенти за Свободу. *studfreedom.org*. URL: <https://studfreedom.org/> (дата звернення: 19.06.2024).
5. Зросла кількість українців, які підтримують Революцію Гідності. *Укрінформ – актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3195326-zrosla-kilkist-ukrainciv-aki-pidtrimuut-revoluciu-gidnosti.html> (дата звернення: 19.06.2024).
6. Ївженко Ю., Харитонova І. Теоретичні аспекти проблеми громадянського виховання студентів педагогічних спеціальностей. *Нові технології навчання*. 2021. № 95. С. 82–89.
7. Кендус О. Євромайдан–Революція Гідності на фоні культурно-мистецького простору українського суспільства. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2022. № 6. С. 35–44.
8. Ковальчук В. Конституційна, громадянська та національна ідентичність через призму формування політичної нації в Україні. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 4. С. 14–19.
9. Наливайко Т. В. Формування громадянської позиції особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 2. С. 100–103.

10. Омелянчук О. «До смерті сина я могла перейти на російську у відповідь. Після – принципово не переходжу». Історія закатованого 18-річного активіста. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30315297.html> (дата звернення: 19.06.2024).
11. Полехіна В. Теоретичні основи визначення змісту поняття «активна громадянська позиція молоді». *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2022. № 3. С. 42–48.
12. Про нас. ВГО «Спортивна студентська спілка України». URL: <https://studsport.com.ua/> (дата звернення: 19.06.2024).
13. Сафар'янс Є. Студентський страйк 2014 року: початок Євромайдану. *Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності*. URL: <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/1481> (дата звернення: 19.06.2024).
14. Пуркан Т. Активна життєва позиція студентської молоді в умовах війни. *Проблеми освіти*. 2023. Вип. 1. С. 347–359.
15. Що таке УСЛ?. *Ukrainian Students League*. URL: <https://www.usl.org.ua/about-us> (дата звернення: 19.06.2024).
16. Alscher P., Ludewig U., McElvany N. Civic education, teaching quality and students willingness to participate in political and civic life: Political interest and knowledge as mediators. *Journal of youth and adolescence*. 2022. № 10. С. 1886–1900.
17. Hemer K. M., Reason R. D. Civic learning for dissent: Developing students' activist orientation. *Journal of College Student Development*. 2021. № 1. С. 37–54.
18. Oglu A. O. T. Pedagogical Conditions And Mechanisms Of Development Of Social Active Civil Competence In Students. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*. 2021. № 7. С. 433–442.
19. Tursunboyevich O. A. Pedagogical and psychological opportunities for the development of social active civil competences in students. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. 2021. № 3. С. 1888–1897.

REFERENCES:

1. Bialyk, O. (2022). Rol student-skoho samovryaduvannya u samorealizatsiyi studentiv zakladu vyshchoyi osvity [The role of student self-government in the self-realization of students of a higher education institution]. *Modern engineering and innovative technologies*, 23, 71–75. [in Ukrainian].
2. Vintonyak O. V., & Zvorych R. V. (2022). Ukrayinska mova ta istoriya u formuvanni hromadyanskoyi pozytsiyi studentiv pedahohichnoho koledzhu [Ukrainian language and history in the formation of the civic position of students of the pedagogical college]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*, 89, 26–31. [in Ukrainian].
3. Hevko, O., Romanyshyna, L. M., & Miroshnichenko, V. (2023). Formuvannya hromadyanskoyi svidomosti studentiv tekhnichnykh spetsialnostey na zanyattiyakh z humanitarnykh dystsyplin [Formation of civic consciousness of students of technical specialties in classes on humanitarian disciplines]. *Visnyk nauky ta osvity*, 4, 390–400 [in Ukrainian].
4. Hromadska orhanizatsiya Ukrayinski Studenty za Svobodu [Public organization Ukrainian Students for Freedom]. (n. d.). *studfreedom.org*. Retrieved from: <https://studfreedom.org/> [in Ukrainian].
5. Zrosla kil'kist ukrayintsiy, yaki pidtrymuyut Revolyutsiyu Hidnosti [The number of Ukrainians who support the Revolution of Dignity has increased]. (2021, February 22). *Ukrinform – aktualni novyny Ukrayiny ta svitu*. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3195326-zrosla-kilkist-ukrainciv-aki-pidtrimuyut-revoluciu-gidnosti.html> [in Ukrainian].
6. Yivzhenko, Y., & Kharytonova, I. (2021). Teoretychni aspekty problemy hromadyanskoho vykhovannya studentiv pedahohichnykh spetsialnostey [Theoretical aspects of the problem of civic education of students of pedagogical specialties]. *Novi tekhnolohiyi navchannya*, 95, 82–89 [in Ukrainian].
7. Kendus, O. (2022). Yevromaydan–Revolutsiya Hidnosti na foni kulturno-mystetskoho prostoru ukrayinskoho suspilstva [Euromaidan–Revolution of Dignity against the backdrop of the cultural and artistic space of Ukrainian society]. *Naukovo-teoretychnyy almanakh Hrani*, 25, 35–44 [in Ukrainian].
8. Kovalchuk, V. (2021). Konstytutsiyna, hromadyanska ta natsionalna identychnist cherez pryzmu formuvannya politychnoyi natsiyi v Ukrayini [Constitutional, civil and national identity through the prism of the formation of a political nation in Ukraine]. *Ukrayinsky chasopys konstytutsiynoho prava*, 4, 65–76. [in Ukrainian].
9. Nalyvayko, T. V. (2014). Formuvannya hromadyanskoyi pozytsiyi osobystosti [Formation of the civic position of the individual]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 2, 100–103 [in Ukrainian].
10. Omelyanchuk, O. (2020, April 17). «Do smerti syna ya mohla pereyty na rosiys'ku u vidpovid. Pislya – pryntsyypovo ne perekhodzhu». Istoriya zakatovanoho 18-richnoho aktyvista [«Before my son's death, I could switch to Russian in response. After that, I'm not going to move». The story of a tortured 18-year-old activist]. *Radio Svoboda*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/30315297.html> [in Ukrainian].

11. Polyekhina, V. (2022). Teoretychni osnovy vyznachennya zmistu ponyattya «aktyvna hromadyans'ka pozytsiya molodi» [Theoretical foundations of defining the content of the concept of «active civic position of youth»]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, 3, 42–48. [in Ukrainian].
12. Pro nas [About us]. (n. d.). *VHO «Sportyvna student-s'ka spilka Ukrainy»*. Retrieved from: <https://studsport.com.ua/> [in Ukrainian].
13. Safaryans, Y. (n. d.). Studentskyi strayk 2014 roku: pochatok Yevromaydanu [The student strike of 2014: the beginning of Euromaidan]. Natsionalnyy memorialnyy kompleks Heroyiv Nebesnoyi Sotni – Muzey Revolyutsiyi Hidnosti. Retrieved from: <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/1481> [in Ukrainian].
14. Tsurkan, T. (2023). Aktyvna zhyttyeva pozytsiya studentskoyi molodi v umovakh viyny [Active life position of student youth in war conditions]. *Problemy osvity*, 1, 347–359 [in Ukrainian].
15. Shcho take USL? [What is USL?] (n. d.). *Ukrainian Students League*. <https://www.usl.org.ua/about-us> [in Ukrainian].
16. Alscher, P., Ludewig, U., & McElvany, N. (2022). Civic education, teaching quality and students' willingness to participate in political and civic life: Political interest and knowledge as mediators. *Journal of youth and adolescence*, 51(10), 1886–1900.
17. Hemer, K. M., & Reason, R. D. (2021). Civic learning for dissent: Developing students activist orientation. *Journal of College Student Development*, 62(1), 37–54.
18. Oglu, A. O. T. (2021). Pedagogical Conditions And Mechanisms Of Development Of Social Active Civil Competence In Students. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 12(7), 433–442.
19. Tursunbojevich, O. A. (2021). Pedagogical and psychological opportunities for the development of social active civil competences in students. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(3), 1888–1897.